

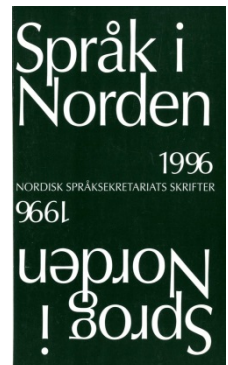
Sprog i Norden

Titel: Norm og nyt – ny norm? Om almensprog og skønlitteratur

Forfatter: Anne Marie Bjerg

Kilde: Sprog i Norden, 1996, s. 18-26

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Norm og nyt - ny norm?

Om almensprog og skønlitteratur

Af Anne Marie Bjerg

Udgangspunktet for de følgende overvejelser og iagttagelser er at jeg som nyt medlem af Dansk Sprognævn - som repræsentant for Dansk Forfatterforening - i foråret 1994 undrede mig over at Sprognævnet ikke excerperede ord fra skønlitteraturen, den originale og den oversatte, i nogen større udstrækning. Det var alt for lidt, syntes jeg, sammenlignet med den opmærksomhed der blev andre områder af det danske sprog til del: aviser, tidsskrifter, brugsanvisninger, skilte, reklametekster, det officielle sprog, det mundtlige sprog i radio og tv.

Det kan godt være at det skønlitterære sprog i bred forstand måske udgør en mindre del af det danske skriftsprog i dag end tidligere; til gengæld er det en væsentlig del. Det skyldes dels den placering skønlitteraturen traditionelt har i enkeltmenneskers og i den offentlige bevidsthed; dels at det skønlitterære sprog formes af nogle af de mest bevidste sprogbrugere i landet - bortset, måske, fra reklameproducenterne. Men reklametekstmagerens hensigt er altid kun en, og den kender vi indtil forstemmelse. Deres univers er et lukket univers, som kun tilgode-ser vores behov som forbrugere. Og mennesker er også som sprogbrugere og sprogskabere andet og mere end forbrugere.

Men det er digternes, romanforfatterens og de skønlitterære oversætters sprogbrug jeg har i tankerne når jeg mener, at det er karakteristisk for de mest sprogligt eksperimenterende og nyskabende af dem at de skriver op mod en norm, på kanten af eller ud over kanten af en norm. Blandt andet deraf skønlitteraturens provokation og gennemslagskraft. I den sammenhæng kan man om Dansk Sprognævns arbejde sige at nok overvåger det normen, men det er ikke nævnets opgave at sætte normen. Og gudskelov for det.

For at underbygge min påstand om det væsentlige i den sproglige bevægelse og fornyelse som skønlitteraturen både skaber og registrerer, har jeg valgt to skønlitterære tekster, en

roman og en digtsamling, og har prøvet at finde frem til væsentlige sproglige nyskabelser i dem; i det mindste der hvor de kan ses med det blotte øje og høres med ørerne og smages på tungen.

Den roman jeg har valgt er Ib Michaels VANILLEPIGEN fra 1991. Ib Michael er født i 1945 og har skrevet en række romaner og fortællinger. Hans forfatterskab hører til de centrale i mellemgenerationen af dansk skønlitteratur.

Den digtsamling jeg har valgt er Morti Vizkis MAGTENS ÆRE, også fra 1991. Han har skrevet digte, noveller og små romaner. Morti Vizki er født i 1963 og tilhører således en yngre generation end Ib Michael.

Det er med vilje jeg ikke har valgt værker af sprogfornyende digtere som for eksempel Halfdan Rasmussen, Benny Andersen og Klaus Rifbjerg, for jeg mener at deres værk er så gammelt at nyskabelserne i det allerede er registreret og optaget i almensproget.

Jeg kunne have valgt andre forfattere og digtere end Ib Michael og Morti Vizki; der ligger ikke nogen speciel kvalitetsvurdering i valget af netop dem.

Jeg ville også gerne have fremdraget eksempler på sproglige nyskabelser hos de skønlitterære oversættere, da jeg synes det er vigtigt også at have opmærksomheden rettet mod deres sprogbrug. I den forbindelse må man ikke glemme, at omkring halvdelen af den skønlitteratur, som står på de danske folkebiblioteker, er oversat. I det hele taget kunne det være interessant at få kastet lys over hvordan de skønlitterære oversættere i tidens løb har brugt det danske sprog. For ingen er vel mere opmærksom på det danske sprogs muligheder end netop en oversætter, når hun eller han til stadighed ser det i lyset af et andet sprog.

Men det er nu et kapitel for sig, og da min undersøgelse ikke kunne blive andet end en stikprøve, valgte jeg disse to på dansk skrevne værker, fordi de sprogligt forekom mig at repræsentere noget ægte eksperimenterende. Jeg opfatter Morti Vizkis sprog som en postmoderne desperat, men kærlig vrængen ad det vedtagne. Mens Ib Michaels sprog med sin vitalitet vil sprænge det vedtagne.

Dette er subjektive vurderinger. Men hvordan tager de to

digteres sprog sig ud nar man går i detaljer og fremdrager eksempler?

*

Da jeg gik i gang med at notere mig usædvanlige eller nye ord og vendinger i VANILLEPIGEN fandt jeg, at det vrimlede med anderledesheder. Men det gjorde ikke teksten vanskeligt forståelig, tværtimod. Som læser blev man draget ind i et univers der var meget nærværende og sanseligt; det var ikke svært at være *med*. Jeg nåede ikke længere end 30 sider ind i teksten før jeg havde rigeligt med eksempler.

Af nye ord i egentlig forstand fandt jeg:

- 1) s.17: «Lelemata lever stadig, klanmoder, krumbøjet af ælde, åndsfrisk» ...
klanmoder må være et oversættelseslån fra engelsk eller amerikansk.
- 2) s. 23. «Da jeg nærmer mig hullet denne gang er det på listetå» ...
listetå må være en kontamination af «at gå på tå» og «at gå på listesko».
- 3) s. 24: ... «hvor jeg er sikker på at finde hans tandgrin.»
tandgrin er en usædvanlig sammensætning, men det betegner tydeligt og koncentreret skelettets tandsæt der ser ud som om det griner.
- 4) s. 22: «Jeg føler mig pærestolt.»
pærestolt er en innovation, dannet over den faste vending: at noget er «pærelet», dvs. meget let. Iflg. ODS er «pære» en spøgefuld omskrivning af «pure», dvs. «ren og skær».
- 5) s. 21: «Jordlugten mulder næsen til,» ...
at mulde til er et eksempel på en gængs dansk måde at danne løst sammensatte verber på. Men selve ordet/udtrykket er nyt (ODS har det ikke). Ud fra tekstsammenhængen i

romanen - hvor drengen, hovedpersonen, sidder i haven med sin graveske og graver i jorden - må det både betegne lugten af muld, der fylder næsen, men også muldpartiklerne som stopper næsen til.

- 6) s. 143: «I hver vores fravær sidder vi og kritter med kniv og gaffel hen over porcelænet.» ...
at kritte: dette verbum må være Ib Michaels egen onomapoetiske opfindelse. Ud fra romansammenhængen - et måltid på en restaurant - må det både hentyde til den hvi-nende lyd af bestikket og til de kridende hvide tallerkener. Måske har ordet «at kratte», dvs. kradse, foresvævet Ib Michael, men det ord har med sin mørke vokal ikke dækket præcist nok; derfor - måske - denne nydannelse.

Men teksten rummer også eksempler på nye ordsammensætninger:

- 7) s. 16: «Hendes øjenbryn er løftede og tegner sig med mågesilhouetter på hendes pandeben.»
Mågesilhouetter er en original sammensætning.

Eksempler på *gængse ord og vendinger brugt i ny betydning*:

- 8) s. 19: «Det er hundrede år og en sommer siden.»
En formelt fast vending; den betyder at det er meget eller alt for længe siden - i Slangordbogen lyder den «Det er hundrede år og en eftermiddag/madpakke/æggemad siden.» Den fungerer som en slags fast ramme, hvis indhold kan skiftes ud.
- 9) s. 20: ...«og fuglene sidder på grene lige udenfor og slår smut i ens drømme.»
En gængs vending «at slå smut», dvs. at kaste en lille flad sten hen over vandfladen og få den til at springe så mange gange som muligt inden den synker, bruges her på en helt

usædvanlig - poetisk - måde: en stærk komprimering af to billeder, nemlig af fuglene eller deres lyde der, ligesom stenene der kastes hen over vandfladen, dukker ned i og op af drømmene, i tilstanden mellem søvn og vågen.

- 10) s. 18: «Han»... «Prøver at synke tilbage i det violette mørkes dulmen.»

Et verbalsubstantiv af «at dulme»; det er en gængs måde at danne substantiver på, men ordet er usædvanligt og springer i øjnene og sanserne på læseren.

- 11) s.19: «Grenene knækker fingerled mod ruden og tegner rids af små mænd, der løber med trækken over væggene og ånder koldt i rummet.»

Her er en meget raffineret brug af ordet «rids», hvor det både er synssansen: *omrids*, og høresansen: *den ridsende lyd* af grenene mod ruden, forfatteren henvender sig til. Her er der ikke tale om en kontamination, men om en sammentrækning af to betydninger i et ord.

Fremmedord bruges ikke i nogen påfaldende høj grad.

*

Karakteristisk for Ib Michaels stil i denne roman er synæstesi (samopfattelse, sanseanalogi), som først og fremmest viser sig i de nye ord, de originale ordsammensætninger og i den nye brug af gamle ord.

Ib Michaels sprog skildrer og benævner sansningerne, samtidig med at ordene i sig selv er sanselige.

*

I Morti Vizkis digtsamling *ÆRENS MAGT* fra samme år, 1991, vrirler det med

I:

fremmedord, ord som man ikke umiddelbart opfatter som «poetiske». Jeg nævner i flæng: splatter, enzymer, infarkt, firmalogo, printer, specialsyet, servitutbeheftet, (at) loope, pendle,

hypofili, junkie, træskonæb (en trofefugl), transparent, habitus, portefølje

II:

Af *nye ord* har jeg fundet tre:

At *kridde* (s.45) må betyde at noget (her: lyset) er kridende hvidt.

At *punke sig selv* (s.34) er en nydannelse, som i hvert fald har vundet indpas i sproget 1995. Det betyder noget i retning af at tvinge nogen til noget på en voldsom måde. Det hænger formodentlig sammen med ordet «punker».

At *plusse* (s. 52) betyder, ud fra den givne sammenhæng, at sige eller være plus, formodentlig at blive større eller bedre.

III:

Der bruges også *gamlelædre danske ord*: f.eks. valglægtskab, forvorpen, lyse i band, hvas, ingensinde, budstik (subst.), centnertung, brøde (subst.), ymte

IV:

Der er masser af originale *ordsammensætninger af gængse ord*, f.eks.: lilleknoglerne, (om mellemørets små knogler), lårsprog, forsvindingshat, kartonkrop, mugdag, perfektionsgud, sommerhæld (subst.), rumpetøs, fabelorange, koldtlynssyge (subst.), stolenykker, selvhævn

V:

Adverbium og adjektiv i *komparativ*, hvor en sådan normalt ikke findes: vækkere (=længere væk), gulere (=mere gul)

VI:

Anglicismer:

kigge på mig *fra bag et gardin* (s.39) «Slemme gange *times* han ud over sine forførelser som er adspittelser» (s.66)

Betydningen og dermed udtalen af det sidste udtryk er uklar! Det må skulle udtales på engelsk, da det i sammenhængen ikke kan være det gl. danske udtryk «det times ham».

VII:

Fast sammensatte verber der ellers ikke bruges sådan:
nedhuggede (præteritum)
omflakker (præsens): «når jeg omflakker gaderne» (s. 39)

VIII:

Usædvanlig brug af *imperativ* i verber, formodentlig for lydets skyld: fedm, dån

IX:

Fast vending med nyt indhold:

«den kom ti år og et hanefjed for sent til at være stille (s. 53);

Udtrykket kan sammenlignes med Ib Michaels »det er hundrede år og en sommer siden.«

*

Sammenfattende kan jeg sige om det poetiske sprog i denne digtsamling at det er præget af en kolossal opfindsomhed og lydhørhed for ordenes fysisk/lydlige valører. Sammenstød af helt forskellige associationssfærer virker som en vitalitet, der dog måske ikke alle steder rigtig er dækning for. Noget kan virke søgt, men drivet i sproget - for nu at tale nudansk! - er stærkt, og Morti Vizki er også hjemme i det ældre og sjældnere brugte danske ordforråd. Jeg synes det er værd at notere at brugen af nyere fremmedord i denne poesi ikke virker søgt.

*

Synæstesi viser sig at være et karakteristisk stiltræk i begge forfatteres tekster, især i Ib Michaels, og synæstesien er måske en logisk følge af at sanseindtrykkene fra omverdenen, fra samfundet i vid betydning, er så mange, så hurtige, så forskellige og så sammensatte. Man kan bare tænke på hvad det vil sige for ens sanser og bevidsthed at sidde ved fjernsynet og zappe rundt mellem programmerne. Eller på alle de signaler til syn, hørelse og lugt som en storbytrafikanthelt tiden skal reagere på - hurtigt!

Denne måde at - skulle - sanse på opfanges og udtrykkes i ordene. Et enkelt eksempel på en meget lydhør nydannelse er

Morti Vizkis udtryk (s. 39): »Og når jeg nu *omflakker gaderne*... (min kurs.) Den gængse vending som ligger under, er »jeg flakker om i gaderne«. Morti Vizki spiller på den, og tager samtidig afstand fra den. Han får mere med end den planløse vanden rundt i gaderne, han giver udtryk for en følelse, både for gaderne og for sig selv. Han springer fra en kropsfornemmelse til en følelse og får springet med i sit udtryk.

Den hastighed vores sanser og bevidsthed skal reagere med har ændret sig markant inden for den sidste menneskealder. Det kan naturligvis aflæses i sproget. Sprognævnets indsamling af nye ord i øvrigt viser jo også at der på kort tid opstår mange nye ord inden for forskellige sprogfærer. Men Sprognævnets praksis forudsætter, så vidt jeg kan se, den forestilling at der i princippet svarer et ord til hver ting, hvert begreb hvert fænomen.

Men den tætte vekselvirkning mellem sprog og virkelighed og mellem virkelighed og sprog er mere kompliceret, når det gælder skønlitteraturen og digtningen. I modsætning til for eksempel journalistisk sprog og fagsprog, hvor umisforstaelig kommunikation er det væsentlige, drejer det sig i skønlitteraturen og digtningen om en anden slags henvendelse til læseren. Det er en anden kommunikationsform med andre sproglige midler og med et andet udgangspunkt og i et andet ærinde.

Det skønlitterære sprog - når det bruges bedst og mest bevidst - udspringer af vores mest elementære menneskelige væren til i verden. Også sprogligt er et menneske mere end blot summen af en forbruger, et fagmenneske, en holdningsmager eller en informations- eller kommunikationssøgende. I den bedste skønlitteratur findes det sprog som henvender sig til os som *hele* mennesker, og som skabes og bruges af skrivende folk der bruger *hele* sig selv, deres krop og deres sproglige formåen til at udtrykke sig med.

Det er formodentlig rigtigt at vekselvirkningen mellem sprog og virkelighed og mellem virkelighed og sprog foregår langsommere i det skønlitterære sprog end i anden sprogbrug; ikke mindst fordi megen lyrik bruger det centrale danske ordforråd. Det går ikke så stærkt med »nyhederne« på dette sprog-

lige felt. Men de ændringer der sker i forhold mellem mennesker *som mennesker* registreres her. Alt hvad der hører krop og især sanser til, finder vi registreret i poesien. Ordene er i sig selv sanseapparater.